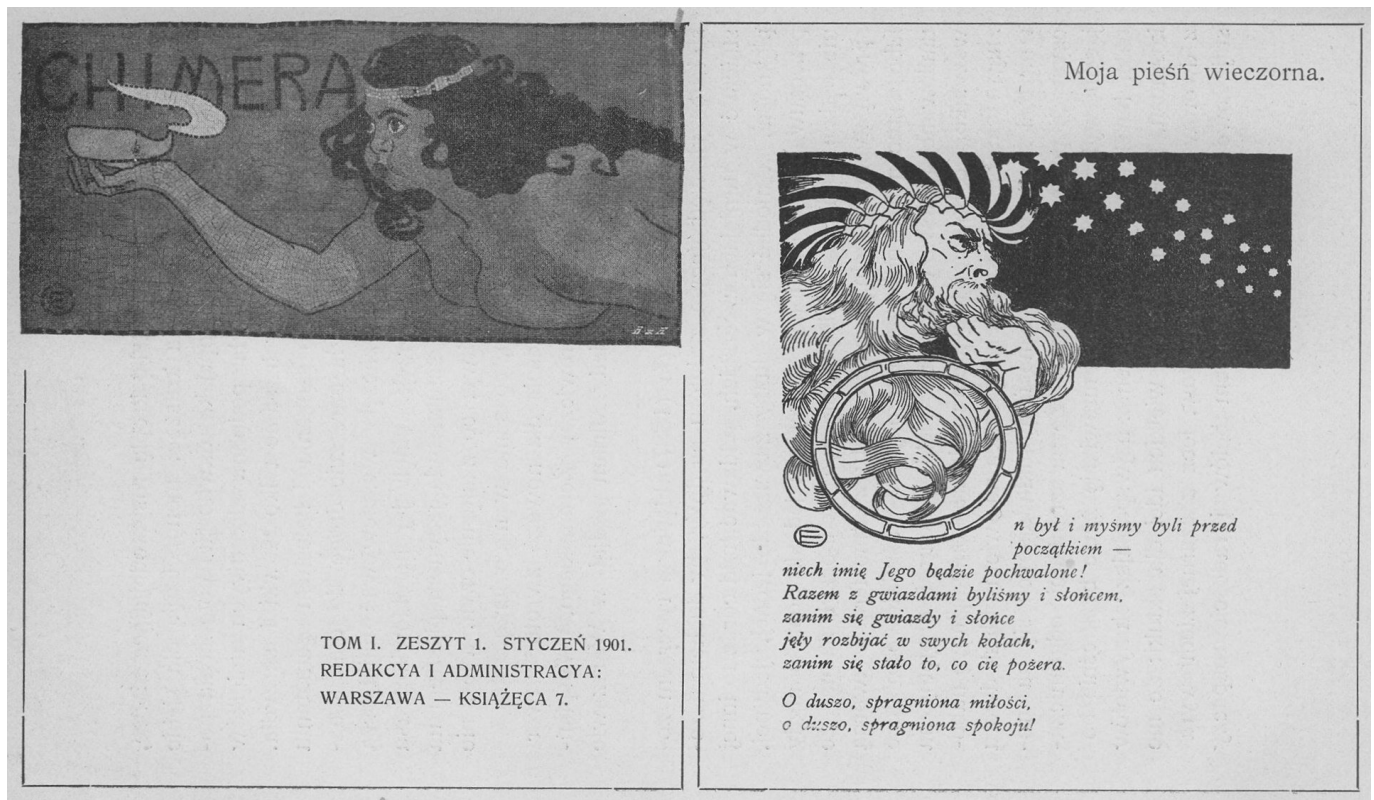

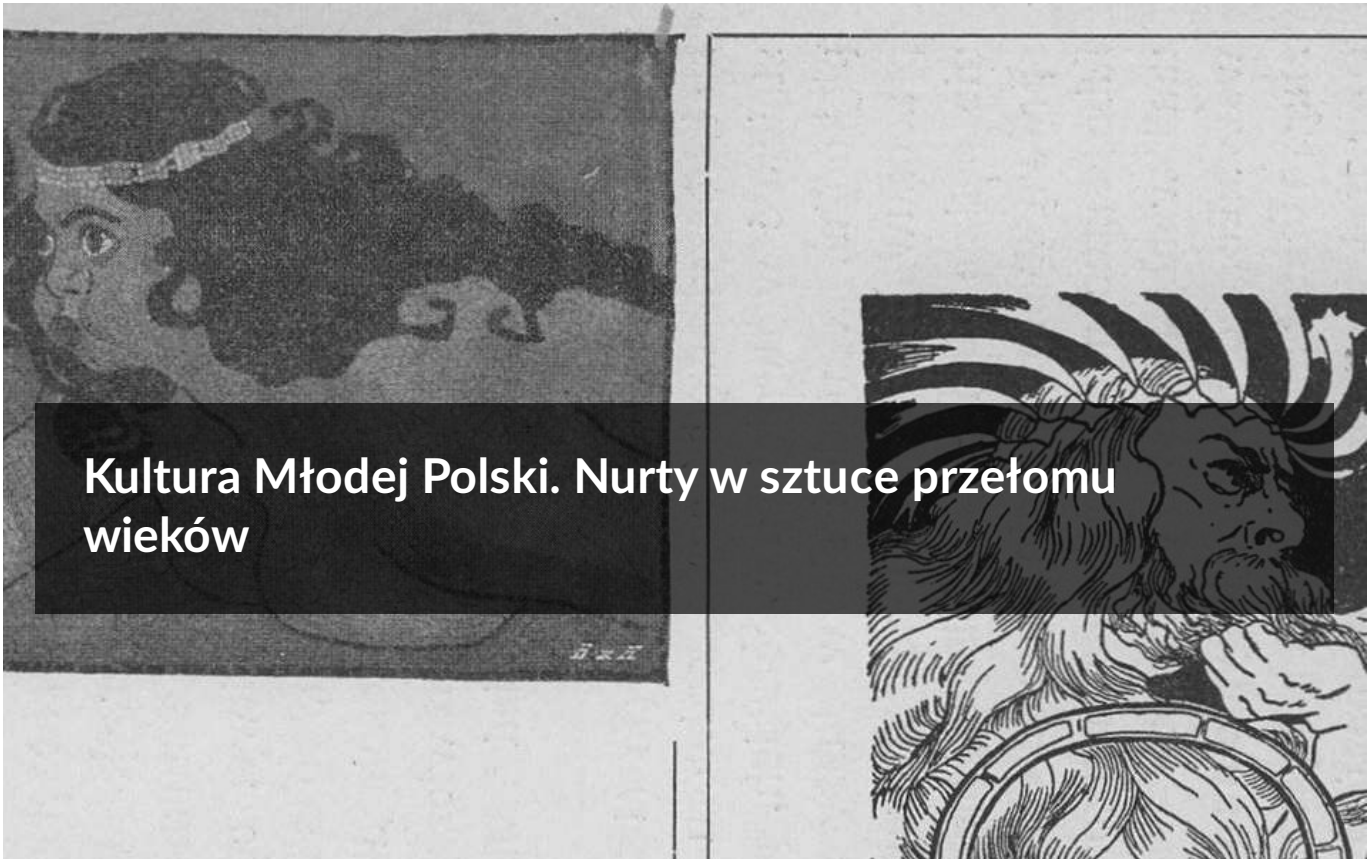
Kultura Młodej Polski. Nurty w sztuce przełomu wieków

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Cytat za: wolnelektury.pl, str 2.
- Źródło: A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 144.
- Źródło: *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000, s. 220–221.
- Źródło: Richard Pipes, *Krótką historia*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2007, s. 54–55.
- Źródło: *The Band Played Waltzing Matilda (piosenka australijska)*, [w:] Anna Radziwiłł, Wojciech Roszkowski, *Historia 1871–1939*, Warszawa 1998, s. 162–163.

- Źródło: David Lloyd George, *Prawda o traktacie wersalskim*, oprac. tekst dostępny w polona.pl, tłum. A.L. Pański, Warszawa 1938.
- Cytat za: Grażyna Szelańska, *Historia. Dzieje nowożytne i najnowsze 1870–1939*, WSiP, Warszawa 1998, s. 134.
- Źródło: Artur Górski, *Młoda Polska*, [w:] *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000, s. 110–113.
- Źródło: Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Nie wierzę w nic...*, tekst dostępny online: poezja.org.

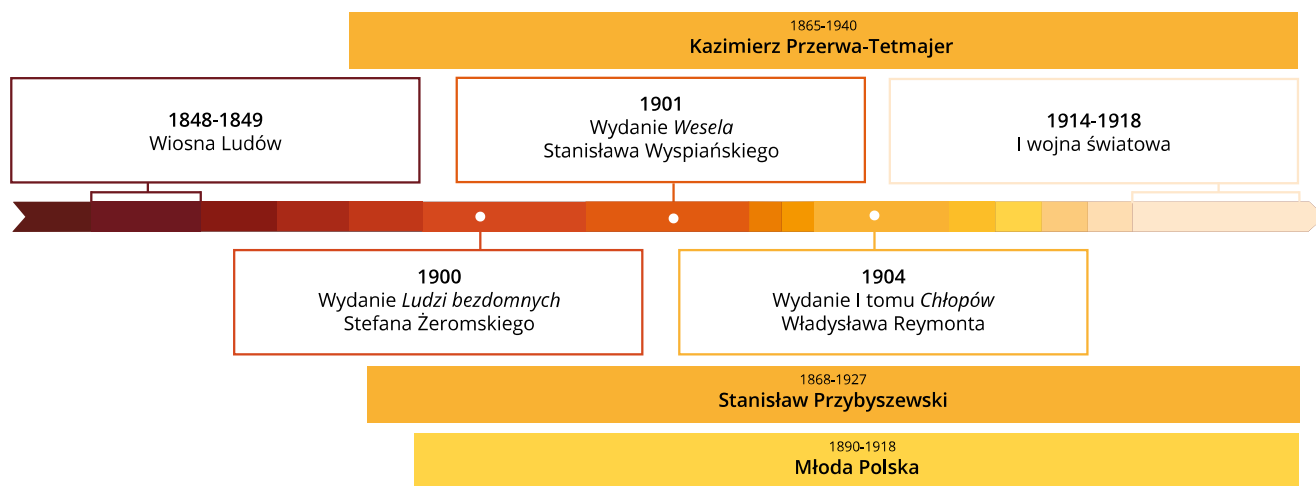

Kultura Młodej Polski. Nurty w sztuce przełomu wieków

Reprodukcja strony 17 z pierwszego numeru „Chimery”, jednego z głównych czasopism wydawanych w okresie Młodej Polski.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

„Na początku była чуć” – tym zdaniem rozpoczyna się jeden z najważniejszych i najbardziej kontrowersyjnych utworów przełomu wieków. Чуć była początkiem wszystkiego, to z niej ukształtował się mózg, a później dusza – dowodził autor, Stanisław Przybyszewski, przeciwstawiając się w ten sposób pozytywistycznym ideałom. Twórca ten wywarł ogromny wpływ na rozwój nowatorskich trendów w kulturze polskiej i stał się prekursorem nowej epoki – Młodej Polski. W swojej ojczyźnie nie był jednak tak popularny jak za granicą, gdzie okrzyknięto go „genialnym Polakiem”. Przybyszewski od początku szokował – swoją sztuką, twórczością literacką, niekonwencjonalnym trybem życia, licznymi romansami, nadużywaniem alkoholu. Zyskał miano skandalisty. Będąc mężem norweskiej pisarki i pianistki Dagny Juel, jednocześnie pozostawał w związku ze swoją wieloletnią partnerką Martą Foerder, a gdy ta pierwsza została zamordowana przez swojego kochanka, a druga popełniła samobójstwo, związał się z żoną przyjaciela, Jana Kasprowicza.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Nauczysz się rozróżniać dzieła sztuki przełomu wieków.
- Wskażesz przykłady dzieł sztuki i literatury okresu Młodej Polski, które wykazywały wpływ idei narodowych.
- Wdasz się w dyskusję między zwolennikami i przeciwnikami Młodej Polski.
- Będziesz się uczyć tworzyć i wyszukiwać różnego rodzaju informacje dotyczące życia i twórczości osób zasłużonych w przeszłości.

Wiara kontra rozum

Na przełomie wieków całą Europę ogarnął kryzys pozytywistycznej wiary w potęgę rozumu i wiedzy. Towarzyszyło temu poczucie zagubienia i często bezradności w obliczu szybko zachodzących zmian cywilizacyjnych oraz lęk przed tym, jak będzie wyglądał świat po wkroczeniu w nowe stulecie. Zmiany te nie ominęły także ziem polskich. W latach 90. XIX w. do głosu doszło pokolenie ludzi młodych, którzy poszukiwali nowych inspiracji.

Pozytywizm kojarzył im się z mieszczańską obyczajowością i prymatem materializmu. Idee głoszone przez pozytywistów, w tym głównie idea pracy organicznej, okazały się nieskuteczne w warunkach niewoli narodu polskiego i nie przyniosły żadnej zmiany na lepsze. Nadszedł zatem czas na szukanie nowych dróg w sferze ideowej.

Polski **modernizm** w wielu wątkach nawiązywał do nurtów, które pojawiały się w innych krajach europejskich. Przejawiało się to m.in. w powrocie do ducha **romantyzmu**: uznaniu wyższości uczuć i emocji nad rozumem, fascynacji tematyką **metafizyczną** i duchową oraz ogólnym pesymistycznym światopoglądem. Pozytywistyczna koncepcja **sztuki użytecznej** (tj. mającej czemuś służyć, np. pokrzepieniu serc) została zastąpiona ideą sztuki dla sztuki, czyli sztuki jako wartości samej w sobie, uwolnionej od zakorzenienia w codzienności.

“ [...] artysta nie jest sługą, ani niewolnikiem – pisał prekursor Młodej Polski, Stanisław Przybyszewski – nie należy ani do narodu, ani do świata, nie służy żadnej idei ani żadnemu społeczeństwu, a sztuka nie ma żadnego celu, jest celem sama w sobie, bo jest odbiciem absolutu, duszy.

Cytat za: wolnelektury.pl, str 2.

Mimo deklaracji kultura polska okresu **Młodej Polski** znajdowała się pod silnymi wpływami wątków narodowych, w tym powracającej po kilku latach niebytu idei niepodległości. Młoda Polska była ostatnim akordem kultury epoki zaborów. Odzyskanie przez Polskę niepodległości po zakończeniu I wojny światowej postawiło kulturę polską przed nowymi problemami, a te, które wydawały się ważne dwie dekady wcześniej, uległy w większości dezaktualizacji.

Kraków w 1912 r. na jednej z pierwszych barwnych fotografii. Stolicą pozytywistów była Warszawa, Kraków stał się głównym ośrodkiem twórców i artystów okresu Młodej Polski. Na zdjęciu przedstawiona scena z okolic Sukiennic.

Wskaż dwa elementy na zdjęciu, które świadczą o tym, że nie zostało ono wykonane współcześnie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Pierwsza strona tygodnika „Życie” z 1898 r. Tygodnik ten został założony rok wcześniej i wychodził (najpierw raz w tygodniu, potem co dwa tygodnie i na koniec co miesiąc) w Krakowie i we Lwowie. Na łamach magazynu w 1898 r. ukazał się cykl artykułów krytyka literackiego Artura Górskiego pt. *Młoda Polska*, stanowiących swego rodzaju manifest.

Po zapoznaniu się z całością tekstu wróć do tej ilustracji i odpowiedz, w jakiej stylistyce jest rysunek na stronie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Artur Górski

Młoda Polska

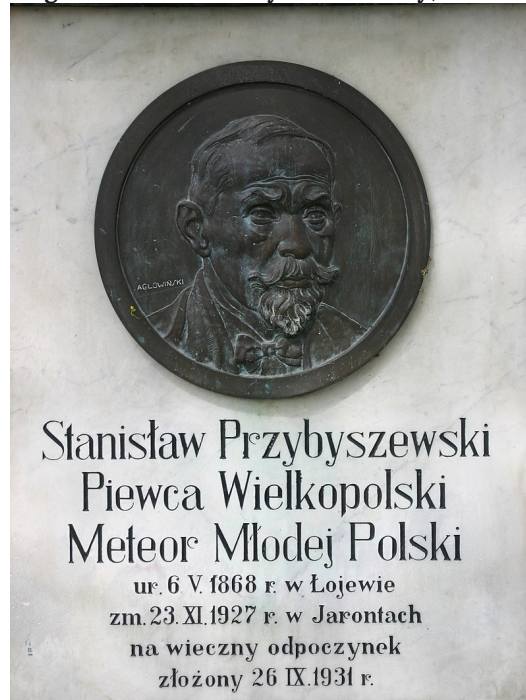
– Jak to? Tyle słów i dotąd żadnego programu?

– Pytanie, które charakteryzuje obie strony: tych, co pytają, i nas, którzy mamy odpowiadać. W umysłowym życiu naszego społeczeństwa decyduje bowiem dziś głównie program. Nawet w literaturze nie inaczej. [...] Krytycy literaccy są tu zarazem menerami partyj politycznych i ich agitatorami – a jaki sąd, takie jego wyroki. Ta to zjadłość partyjna doprowadza w końcu do tego, że wszelki talent, choćby rzetelny i szczery, jeśli powstał poza kołem pewnej partii politycznej, traktowany jest jako minus. „Bo jeśli nie idzie z nami, to tym gorzej dla nas, że ma talent. Biada mu!”. Do swobodnego rozwoju warunki korzystne nadzwyczajnie. Raz temu należy położyć koniec! W naszych oczach talent to rzecz godna szacunku sama w sobie. To atut w naszym ręku w grze o byt, to nasza główna racja istnienia. [...] Szczerości, szczerości, odwagi we własną duszę, we własne natchnienia, oto czego nam trzeba przede wszystkim we współczesnej polskiej literaturze! Jedyne to sekret na młodość i męskość talentów. Bo nie jest ten młodym, kto ma lat dwadzieścia czy trzydzieści. Znamy my takich, co już w najmłodszych latach byli bardzo stateczni i rozsądni. „Nie mieszały się do niczego”, byli zawsze „dobrze widziani” – i dzisiaj z ich talentów pozostały strzępy! Mieli środki, protekcje, sympatie – jednej tylko rzeczy im zabrakło: treści do dalszego rozwoju. Oni rośli w mir, znaczenie, ale ich dusza malała. A malała dlatego, że tej duszy brakło szczerości, a dusza bez szczerości wewnętrznej marnieje i traci siłę jak ryba

z wody wyjęta – niedługo, a cuchnąć pocznie. [...] I cóż im teraz pomoże, tym młodym starcom, ich cała arcylojalność? Choćby mieli za sobą wszystkie dzienniki, tygodniki, roczniki i kalendarze, choćby w kronice brukowej okadzano ich nazwiska, a wszystkie salony stały dla nich na oścież otworem – niczym nie są!

Źródło: Artur Górski, *Młoda Polska*, [w:] *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000, s. 110–113.

Kogo poddaje krytyce w powyższym fragmencie Górski? Wymień zarzuty, które wobec tej grupy wysuwa autor.

Tablica na nagrobku Stanisława Przybyszewskiego na cmentarzu w Górze. Pisarz Stanisław Przybyszewski jest uznawany za jednego z głównych przedstawicieli Młodej Polski, stał się wręcz symbolem tej epoki. Wiele lat spędził za granicą, dlatego tam był bardziej znany. Odegrał ważną rolę w kręgach bohemy krakowskiej przełomu XIX i XX w. Uchodził za skandalistę, a jego życie prywatne wywoływało duże kontrowersje. Sprawdź, co oznacza „meteor”, i określ, w jaki sposób odnosi się do Przybyszewskiego.

Źródło: Cetusek, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

((Kazimierz Przerwa-Tetmajer

Nie wierzę w nic...

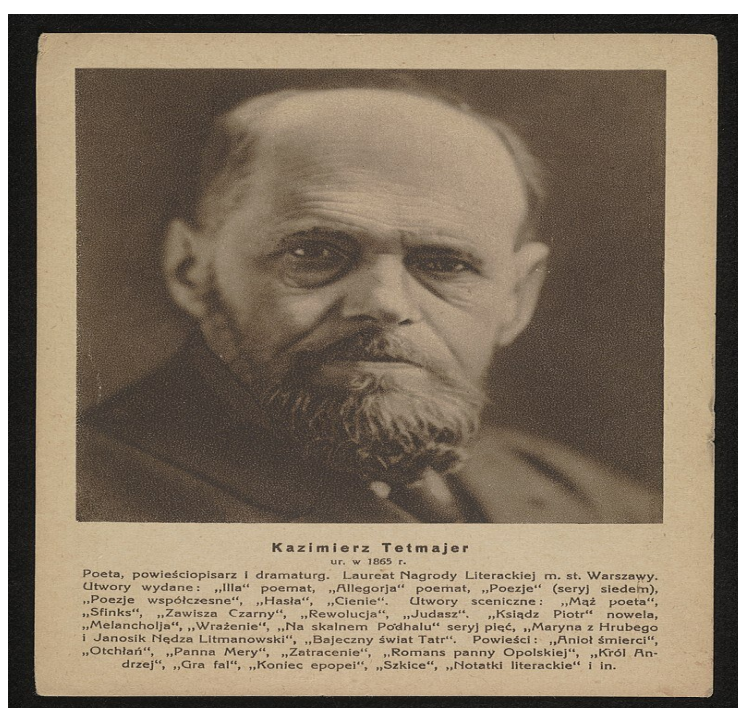
Nie wierzę w nic, nie pragnę niczego na świecie,
wstręt mam do wszystkich czynów, drwię z wszelkich zapalów:
posągi moich marzeń strącam z piedestałów
i zdruzgotane rzucam w niepamięci śmiecie...

Źródło: Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Nie wierzę w nic...*, tekst dostępny online: poezja.org.

Tak brzmi pierwsza strofa jednego z wierszy z pierwszego tomiku poezji wydanej w 1891 r. przez początkującego wówczas twórcę Kazimierza Przerwę-Tetmajera. Poeta zawarł w nim swoją deklarację światopoglądową i dał wyraz swojemu pesymistycznemu nastawieniu do

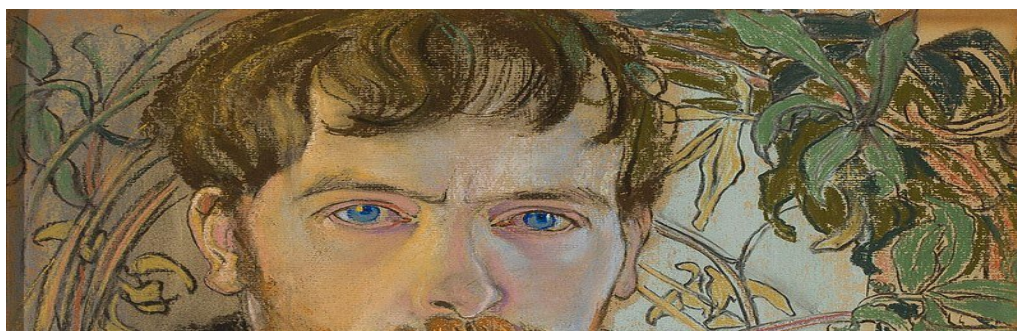
życia. Idee małopolskie znalazły żywy oddźwięk w literaturze. Powstające w tym czasie dzieła były bardzo różne w swoim wyrazie. Nie brakowało wśród nich utworów o tematyce metafizycznej, ale były też takie, które podejmowały kwestie społeczne i narodowe. Ogromną różnorodnością charakteryzowała się poezja, reprezentowana m.in. przez Leopolda Staffa czy Jana Kasprówicza. W prozie wielu autorów nadal powracało do problematyki zmagania z zaborcą, a w swojej twórczości często nawiązywali oni do sytuacji politycznej i społecznej, w jakiej znajdował się naród polski w okresie niewoli. Przykładem są dzieła Stefana Żeromskiego (*Ludzie bezdomni*, *Popioły*) czy Władysława Reymonta (*Chłopi*, *Ziemia obiecana*). Wszystkie te utwory poruszają aktualne tematy i są mocno osadzone w ówczesnej rzeczywistości wiejskiej i miejskiej. Do najwszechstronniejszych artystów okresu Młodej Polski należał Stanisław Wyspiański. Nie tylko był uznanym malarzem, ale też pisał dramaty. Opublikowanie *Wesela* w 1901 r. stało się wielkim wydarzeniem politycznym i kulturowym.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer; pocztówka wydana w 1933 r. Przerwa-Tetmajer był poetą, przedstawicielem Młodej Polski. Wiele jego utworów stanowiło manifest kulturowy. Jego nastrojowa i pełna wątków dekadencjskich poezja współgrała z atmosferą bohemy krakowskiej.

O czym świadczy fakt, że wydawano pocztówki z podobizną poety?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Stanisław Wyspiański był artystą związanym z okresem Młodej Polski, wszechstronnie utalentowanym – pisał dramaty i wiersze, był także malarzem, grafikiem i architektem. Tworzył głównie w stylistyce secesyjnej. Do jego najbardziej znanych dzieł należą witraże w kościele Franciszkanów w Krakowie (na ilustracji przedstawiony został witraż pt. *Stać się*).

Do jakiego motywu nawiązuje tematycznie witraż? Kogo przedstawia? Jakie wrażenie robi na tobie ukazana scena?

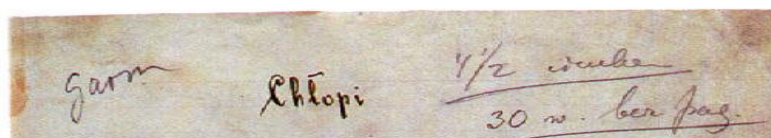
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

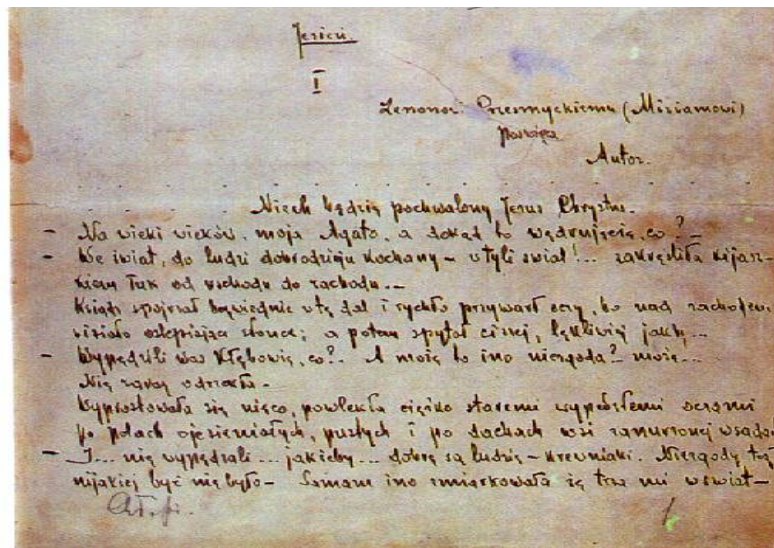

Gabriela Zapolska; portret pędzla Juliana Fałata. Zapolska, polska aktorka i powieściopisarka, działała w ostatnich dekadach XIX i na początku XX w. Pisała m.in. komedie satyryczne, wykpiwała obyczajowość mieszczańską, przykładem tego rodzaju sztuki jest *Moralność pani Dulskiej*.

Porównaj portret Zapolskiej z portretem Wyspiańskiego. Czy oba zostały wykonane w tej samej stylistyce?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rękopis *Chłopów* Władysława Reymonta jest przykładem dzieła poruszającego tematykę społeczną, związaną z życiem wsi na przestrzeni czterech pór roku. Autor otrzymał za ten utwór Literacką Nagrodę Nobla w 1924 r.

Podaj nazwisko innego laureata Literackiej Nagrody Nobla, który żył w XIX w. Porównaj proces tworzenia i publikacji prac dawniej i współcześnie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Falista linia i styl narodowy

Pod silnym wpływem nowych prądów znalazła się sztuka. Jednym z nurtów, który pojawił się w okresie Młodej Polski, była [secesja](#). Jej twórcy zerwali ze stylami historycznymi, a w swoich dziełach nawiązywali często do przyrody, wprowadzając w kompozycje asymetryczne ujęcia, faliste linie, ozdobne ornamenty. Istotą secesji było łączenie różnych dziedzin sztuki. W związku z tym wielu wybitnych artystów malowało, projektowało domy i ich wnętrza oraz zajmowało się twórczością literacką. Razem z secesją współistniały inne kierunki w sztuce: [impresjonizm](#), [symbolizm](#), [realizm](#). Na przełomie XIX i XX w. rozpoczęły się też poszukiwania stylu narodowego. Doszukał się go na Podhalu i w okolicach Zakopanego Stanisław Witkiewicz. To dzięki artyście upowszechnił się tzw. [styl zakopiański](#).

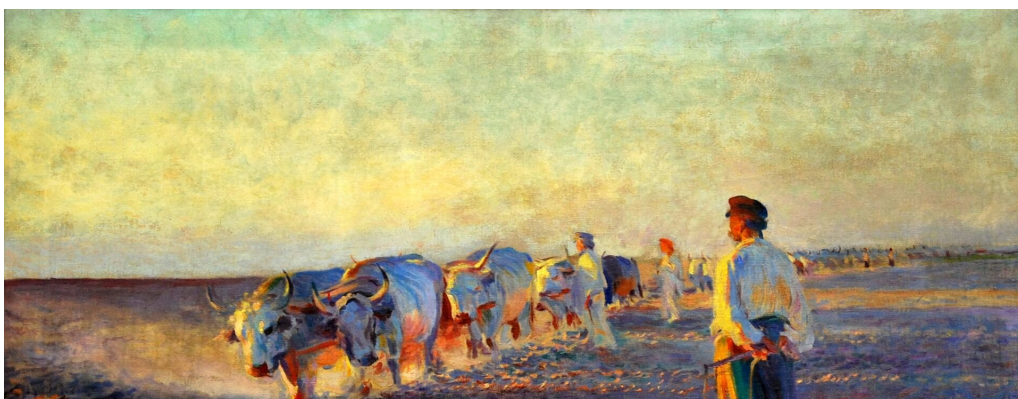

Hamlet, obraz Jacka Malczewskiego z 1903. Malczewski był jednym najważniejszych malarzy przełomu XIX i XX w., tworzącym w nurcie symbolizmu. Przedstawiony obraz odwołuje się do postaci Aleksandra Wielopolskiego, wnuka polskiego polityka w czasów powstania styczniowego. Został on ukazany pod postacią młodego mężczyzny, po którego prawej stronie znajduje się siwa kobieta uosabiająca Polskę zniewoloną, a po lewej młoda dziewczyna w chwili zerwania okowów. Obraz można interpretować jako wahania głównego bohatera, którą z dróg wybrać.

Przyjrzyj się postaciom na obrazie i odpowiedz, po czyjej stronie twoim zdaniem opowiada się artysta. Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do elementów graficznych. Zwróć uwagę, w jaki sposób zostały przedstawione kobiety po obu stronach mężczyzny.

Źródło: Muzeum Narodowe w Krakowie, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Orka na Ukrainie, obraz Leona Wyczółkowskiego z 1892 r. Dzieło to jest przykładem impresjonizmu w malarstwie polskim.

O jakiej porze dnia została ukazana scena na obrazie? Jak myślisz, dlaczego właśnie wtedy?

Źródło: Muzeum Narodowe w Krakowie, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Willa Koliba w Zakopanem, wzniesiona w tzw. stylu zakopiańskim w latach 90. XX w. według projektu Stanisława Witkiewicza, obecnie jest częścią Narodowego Muzeum Tatrzańskiego im. dra Tytusa Chałubińskiego.

Wskaż na podstawie ilustracji co najmniej trzy cechy charakterystyczne stylu zakopiańskiego.

Źródło: Piotrekwas, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Śmierć o tęczowych skrzydłach

“ Im dłużej się ogląda jedną śmierć lub drugą – pisali krytycy o malarstwie Jacka Malczewskiego w 1899 r. – tym trudniej zrozumieć można myśl artysty. [...] Trudno np. zrozumieć, dlaczego Malczewski przypiął śmierci skrzydła o tęczowych barwach... lub też dlaczego dał jej na głowę stroik, przypominający podobne stroiki z czasów Henryka III?

Źródło: A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 144.

Twórczość artystów młodopolskich nie zawsze i nie wszędzie przyjmowana była z uznaniem (tyczy się to zarówno literatury, jak i sztuki). Spotykała się ona z krytyczną oceną głównie środowisk konserwatywnych i związanych z Kościołem katolickim. Postać artysty wiodącego życie na przekór powszechnie obowiązującym zasadom gorszyła. W ten sposób rodził się konflikt między artystą a mieszczańinem, zwanym pogardliwie **filistrem**. Naturalnym środowiskiem dla artysty stała się **bohema**. Kultura okresu młodopolskiego rzuciła również wyzwanie wartościom i ideałom, w które wierzone i którym hołdowano od stuleci, w tym kryteriom piękna. Wielu artystów, nie wyłączając samego Stanisława Wyspiańskiego, oskarżano o to, że zdetronizowali piękno, podnosząc na wyżyny brzydotę.

Słownik

bohema

(z franc. *bohème* od łac. *bohemus* – mieszkaniec Czech, później: Cygan) środowisko artystyczne, w którym członkowie spędzają czas na wspólnych dyskusjach i biesiadach
filister

pogardliwa nazwa mieszczanina, człowiek bez wyższych aspiracji

Młoda Polska

okres w dziejach kultury polskiej przypadający na lata 1890–1918, charakteryzujący się odrzuceniem ideałów pozytywistycznych na rzecz uznania wartości wiary i intuicji

modernizm

(z franc. *modernisme* od łac. *modernus* – nowy) okres w dziejach kultury datujący się na ostatnie dekady XIX w., odmianą modernizmu jest Młoda Polska

metafizyka

(z gr. *τα μετα τα φυσικά* *ta meta ta physika* – to, co po przyrodzie / ponad przyrodą) kierunek w filozofii rozważający podstawowe kwestie związane z istotą bytu

pozytywizm

(z franc. *positivisme* od łac. *positivus* – uzasadniony, oparty) kierunek występujący w literaturze i filozofii w drugiej połowie XIX w., głoszący wiarę w potęgę i możliwości

poznawcze rozumu ludzkiego

romantyzm

(z franc. *romantisme* od *roman* – powieść, opowieść) nurt w kulturze europejskiej, którego początki datują się na lata 60. XVIII w., a koniec na lata 40. XIX w., charakteryzujący się uznaniem prymatu poznania duchowego, powstał jako reakcja na rewolucję przemysłową, stanowił formę buntu przeciwko ustalonym regułom życia społecznego

secesja

(z franc. *sécession* od łac. *secessio* – odejście) kierunek w sztuce europejskiej końca XIX i początku XX w., cechujący się dużą ozdobnością, falistymi liniami i abstrakcyjną kompozycją, powstał w ramach modernizmu

impresjonizm

(z franc. *impressionisme* od łac. *impressio* – odbicie, wrażenie) kierunek w kulturze europejskiej i amerykańskiej przełomu XIX i XX w., cechujący się skupieniem na próbach utrwalenia ulotnych chwil

symbolizm

(z franc. *symbolisme* od gr. *symbolon* – znak umowny) kierunek w literaturze i sztuce przełomu XIX i XX w., którego twórcy wychodzili z założenia, że świat realny jest tylko ułudą, w związku z czym można go poznać wyłącznie za pośrednictwem specjalnych symboli

realizm

(z franc. *réalisme* od łac. *realis* – rzeczywisty) kierunek w literaturze i sztuce polegający na wiernym odzwierciedleniu rzeczywistości

sztuka użytkowa

(z łac. *utilitas* – użyteczność) kierunek w sztuce zwracający uwagę na jej użyteczność

styl zakopiański

styl architektoniczny zapoczątkowany przez Stanisława Witkiewicza pod koniec XIX w., nawiązujący do tradycyjnego budownictwa górali podhalańskich i wzbogacony o elementy secesyjne

witraż

(z franc. *vitrage* od łac. *vitrum* – szkło) ozdobne wypełnienie okna wykonane ze szkła, często kolorowego

Słowa kluczowe

Młoda Polska, modernizm, literatura, sztuka, kultura polska w drugiej połowie XIX w., nauka polska w drugiej połowie XIX w.

Bibliografia

Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000.

A. Hutnikiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 2007.

R.J. Kluszczyński, *Sztuka Młodej Polski*, Kraków 2020.

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Andrzeja Chwalby, a następnie wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DsxcNWot9>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Kultura Młodej Polski. Nurty w sztuce przełomu wieków, część pierwsza*.

Polecenie 2

Jaki nurt sztuki młodopolskiej rozwinął się w Zakopanem? Podaj jego nazwę i go opisz.

Polecenie 3

Wybierz jednego z artystów/artystek, który zdobył/- ła sławę za granicą w okresie modernizmu i opisz jej/jego karierę.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DsxcNWot9>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Kultura Młodej Polski. Nurty w sztuce przełomu wieków, część druga*.

Polecenie 4

Wyjaśnij, dlaczego artyści młodopolscy zaczęli tworzyć sztukę użytkową.

Polecenie 5

Jesteś kuratorem wystawy, na której będą prezentowane różne dzieła okresu Młodej Polski: fragmenty utworów literackich, rękopisy, dzieła sztuki itd. Stwórz afisz, który zachęciłby do odwiedzenia wystawy przez osoby w twoim wieku. Skup się wyłącznie na przekazie treści pisanej.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DsxcNW0t9>

Film nawiązujący do treści materiału - dotyczy kultury Młodej Polski.

Polecenie 6

Wyobraź sobie, że jesteś przedstawicielem środowiska warszawskich pozytywistów. Napisz krótką polemikę z założeniami ideowymi twórców Młodej Polski. Odwołaj się do idei wymienionych przez eksperta.

Polecenie 7

Wymień najważniejszych artystów młodopolskich.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Rozstrzygnij, które z poniższych stwierdzeń są prawdziwe, a które fałszywe.

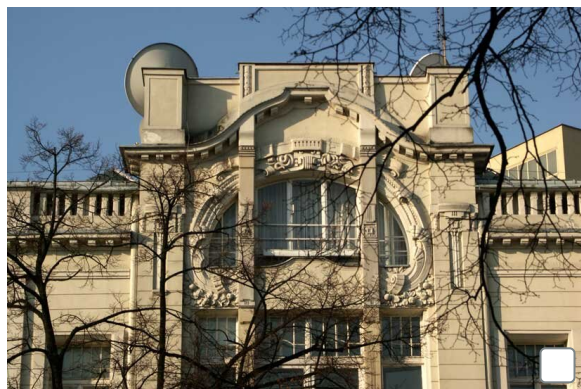
Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Nazwy Młoda Polska nie można używać wymiennie z terminem secesja.	☐	☐
Stolicą kultury Młodej Polski był Poznań, ponieważ większość artystów z tego okresu pochodziła z jego okolic.	☐	☐
Kultura Młodej Polski nie była tożsama z tą, która rozwijała się w tym samym okresie w innych krajach europejskich.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Spośród niżej zamieszczonych dzieł architektury wybierz te, które reprezentują style odnoszące się do Młodej Polski. Uzasadnij swój wybór.

Uzasadnienie

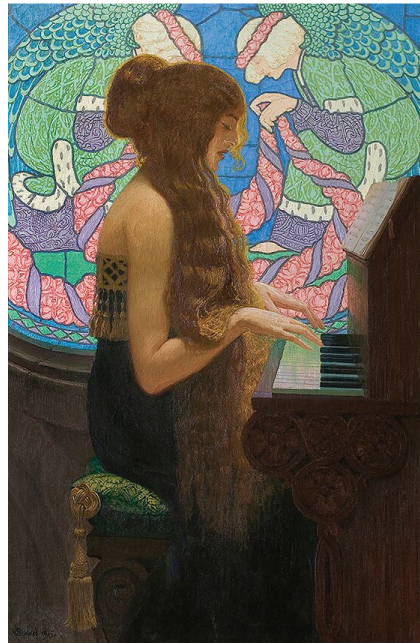
Ćwiczenie 3

Przeanalizuj poniższe malowidła i dopasuj je do wymienionych stylów malarskich.

secesja

impresjonizm

realizm

Przeanalizuj poniższy tekst i rozstrzygnij, czy stanowi on manifest pokolenia reprezentującego Młodą Polskę. Uzasadnij odpowiedź.

« Pokochać zatem losy ludzkiej myśli [...] uznać wszechmoc nauki, uczcić przeszłe, poddać się obecnym i ufać przyszłym jej wzrokiem, z zapałem witać i sławić każdy jej tryumf – wszystko to jest poszanowaniem wiedzy, które podstawą wychowania uczynić byśmy pragnęli. Drugim fundamentem być winna idea poszanowania pracy. Wielkie to pojęcie, które w nowszych czasach coraz głębiej do opinii mas się zapuszcza, jest bezpośrednim wytworem edukacji. Ona jedynie może nas nauczyć wspaniałych tej idei wyrazów, ona tylko może wyrobić w nas przekonanie, że praca jest tytułem godności człowieka na ziemi, że go uszlachetnia, umoralnia, wzbogaca, że jest jego wzniosłym obowiązkiem [...].

Cytat za: Grażyna Szelańska, *Historia. Dzieje nowożytne i najnowsze 1870–1939*, WSiP, Warszawa 1998, s. 134.

Zapoznaj się z fragmentem poniższego tekstu, a następnie wykonaj polecenie.

((Confiteor (fragment)

Sztuka nie ma żadnego celu, jest celem sama w sobie, jest absolutem, bo jest odbiciem absolutu – duszy.

A ponieważ jest absolutem, więc nie może być ujętą w żadne karby, nie może być na usługach jakiegokolwiek idei, jest panią, praźródłem, z którego całe życie się wyłoniło.

Sztuka stoi nad życiem, wnika w istotę wszechrzeczy, czyta zwykłemu człowiekowi ukryte runy, obejmuje wszechrzecz od jednej wieczności do drugiej, nie zna ni granic, ni praw, zna tylko jedną odwieczną ciągłość i potęgę bytu duszy, kojarzy duszę człowieka z duszą wszechnatury, a duszę jednostki uważa za przejaw tamtej.

Sztuka tendencyjna, sztuka pouczająca, sztuka-rozrywka, sztuka-patriotyzm, sztuka mająca jakiś cel moralny lub społeczny przestaje być sztuką, a staje się *biblią pauperum* dla ludzi, którzy nie umieją myśleć lub są zbyt mało wykształceni, by móc przeczytać odnośne podręczniki – a dla takich ludzi potrzebni są nauczyciele wędrowni, a nie sztuka.

Działać na społeczeństwo pouczająco albo moralnie, rozbudzać w nim patriotyzm lub społeczne instynkta za pomocą sztuki, znaczy poniżać ją, spychać z wyżyn absolutu do nędznej przypadkowości życia, a artysta, który to robi, niegodny jest miana artysty.

Sztuka demokratyczna, sztuka dla ludu, jeszcze niżej stoi. Sztuka dla ludu to wstrętne i płaskie banalizowanie środków, jakimi się artysta

posługuje, to plebejuszowskie udostępnienie tego, co z natury rzeczy jest trudno dostępnym.

Dla ludu chleba potrzeba, nie sztuki, a jak będzie miał chleb, to sam sobie drogę znajdzie.

Zwlekać sztukę z jej piedestału, włóczyć ją po wszystkich rynkach i ulicach to rzecz świętokradcza.

Tak pojęta sztuka staje się najwyższą religią, a kapłanem jej jest artysta.

Źródło: *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000, s. 220–221.

Wskaż stwierdzenia prawdziwe odnoszące się do cytowanego wyżej tekstu.

☐

Autor wyraża pogląd, że przyszli twórcy sztuki powinni czerpać z dziedzictwa i wzorować się na sztuce Jana Matejki.

☐

Autor uważa, że sztuka powinna być zrozumiała przez każdego bez względu na poziom wykształcenia i pochodzenia.

☐

Autor stoi na stanowisku, że np. krzesło nigdy nie będzie dziełem sztuki.

☐

Autor twierdzi, że rolą artysty jest funkcja służebna wobec społeczeństwa.

☐

Autor odmawia niektórym dziełom miana sztuki.

☐

Autor głosi pochwałę każdego rodzaju sztuki i wiarę w jej moc stwórczą.

☐

Przez pojęcie sztuki autor rozumiał wyłącznie malarstwo.

☐

W tekście wyrażone jest przekonanie, że sztuka powinna pełnić wyłącznie funkcje estetyczne.

☐

Tekst zawiera postulaty artystów i twórców okresu drugiej połowy XIX w.

Stanisław Przybyszewski jest uznawany za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli okresu Młodej Polski. Poniżej znajdziesz kilka pytań dotyczących życia artysty. Odszukaj na nie odpowiedzi w notce zamieszczonej w internetowej encyklopedii Wikipedia. Podkreśl odpowiedni fragment na kolor zielony – jeśli jest to odpowiedź na pytanie 1; na kolor czerwony – odpowiedź na pytanie 2; na kolor niebieski – odpowiedź na pytanie 3; na kolor pomarańczowy – odpowiedź na pytanie 4.

Pytania:

1. Dlaczego Przybyszewskiego nazywano największym skandalistą?
2. Jakie wątki w biografii Przybyszewskiego świadczą o tym, że był przedstawicielem środowiska artystycznego, w którym ludzie spędzają czas na wspólnych rozrywkach i tworzeniu?
3. Dlaczego Przybyszewski jest bardziej znany za granicą niż w Polsce?
4. Czy twórczość artystyczna i literacka była opłacalna?

Pytanie 1

Pytanie 2

Pytanie 3

Pytanie 4

Urodził się w Łojewie pod Inowrocławiem w rodzinie wiejskiego nauczyciela Józefa Przybyszewskiego i jego drugiej żony Doroty z Grąbczewskich. Mając 13 lat, rozpoczął naukę w toruńskim gimnazjum. Świadectwo dojrzałości uzyskał w gimnazjum wągrowieckim w 1889. Wyjechał do Berlina, gdzie w 1889 podjął studia architektoniczne, a rok później medyczne. Żadnego z tych kierunków nie ukończył, ponieważ za kontakty z ruchem robotniczym został aresztowany, a w rezultacie ostatecznie wydany z uczelni w 1893. Poza tym „przykładne życie” studenta architektury czy medycyny zupełnie mu nie odpowiadało. Był jednym z tych, którzy kreowali życie berlińskiej bohemy, otoczony gronem artystów i literatów, takich jak August Strindberg, Ola Hansson, Carl Ludwig Schleich, Richard Dehmel, Edvard Munch. Ten ostatni pod wrażeniem Mszy żałobnej Przybyszewskiego namalował obraz Krzyk (1903) i wręczył mu go w prezencie.

Pod wpływem filozofii Nietzschego oraz zdobytych wiadomości z dziedziny neurofizjologii opublikował w języku niemieckim dwa krótkie eseje pt.

Zur Psychologie des Individuums (1892). Szybko zyskał akceptację w skandynawsko-niemieckim środowisku cyganerii artystycznej. Przyjaźnił się z Richardem Dehmlerem, Alfredem Mombertem, malarzem Edwardem Munchem, Olem Hanssonem oraz Augustem Strindbergiem.

W Berlinie utrzymywał się z wykonywania dorywczych zajęć. Z pomocą przyszedł mu Stanisław Grabski, załatwiając Przybyszewskiemu pracę w redakcji „Gazety Robotniczej” – dziennika wydawanego dla polskiej emigracji w Berlinie. Był jednym z założycieli artystyczno-literackiego czasopisma „Pan”, najważniejszego pisma modernistycznego w Niemczech. Publikował także na łamach gazety „Die Fackel” (satyryczna gazeta pisarza i wydawcy Karla Krausa), a także we „Freie Bühne” (gazeta literacka wydawnictwa S. Fischer). W maju 1891 związał się z przyjaciółką z Wągrowca Martą Foerder. Miał z nią troje dzieci: Bolesława (ur. 22 lutego 1892), Mieczysławę (ur. 14 listopada 1892) i Janinę (ur. w lutym 1895), których losem i wychowaniem się nie interesował. 9 czerwca 1896 Marta Foerder, nie mogąc liczyć na miłość i wsparcie Przybyszewskiego, popełniła samobójstwo, będąc w ciąży z czwartym dzieckiem. Ich synem zaopiekowała się matka Przybyszewskiego (usynowił go dopiero w 1905 r.), dziewczynki, które nie otrzymały nawet nazwiska ojca, zostały oddane do przytułku. Mieczysława została adoptowana przez bogatą rodzinę. Janina po tułaczce po domach dziecka zmarła z powodu problemów psychicznych w domu opieki dla obłąkanych.

W 1893 r. Przybyszewski poznał i poślubił Norweżkę Dagny Juel – pianistkę, córkę lekarza z Kongsvinger. Razem stworzyli parę, która skupiała wokół siebie artystów berlińskiej cyganerii. W latach 1893–1897 mieszkali na zmianę w Berlinie i Kongsvinger. Z tego związku miał dwoje dzieci: Zenona i córkę Ivi (ur. 3 października 1897). Dagny porzuciła męża w 1900. Przez rok tułała się po Europie. Dagny Juel Przybyszewska miała romans między innymi z Edwardem Munchem, norweskim malarzem symbolistą. Historia trójkąta Przybyszewski – Juel – Munch była przez malarza wykorzystywana w wielu cyklach m.in. Jealousy 1896, gdzie Munch sportretował Przybyszewskiego, Dagny i siebie. W 1901 zwaśnieni małżonkowie zeszli się w Warszawie. Dagny zginęła zastrzelona przez Władysława Emeryka.

W 1898 r. pisarz sprowadził się do Krakowa, gdzie objął redakcję „Życia”, stając się artystycznym przywódcą Młodej Polski.

W 1899 nawiązał romans z malarką Anielą Pająkową, z którą miał jedno dziecko – córkę Stanisławę (1901–1935).

We Lwowie odwiedził w 1899 Jana Kasprowicza, którego żona Jadwiga (1869–1927) zafascynowana twórczością Przybyszewskiego porzuciła męża i córki, by dzielić życie ze Stanisławem. Zamieszkali w Warszawie. W tym czasie pisarz często wyjeżdżał do Rosji, gdzie cieszył się dużą popularnością.

W 1905, po wybuchu rewolucji, przenieśli się z Jadwigą do Torunia, gdzie Przybyszewski poddał się kuracji odwykowej (był alkoholikiem). Problem alkoholowy nękał go jednak z przerwami do końca życia. Dopiero w Toruniu udało się przeprowadzić rozwód Jadwigi – pobrali się 11 kwietnia 1905 w Inowrocławiu (ślub cywilny w zaborze pruskim mógł odbyć się bez uprzedniego unieważnienia ślubu kościelnego).

W 1906 małżonkowie wyjechali do Monachium. Pieniądze na podróż zdobyli dzięki sprzedaży rękopisu Ślubów. Życie w Niemczech było, w zależności od stanu finansów, mniej lub bardziej udane. W czasie wojny spadło zapotrzebowanie na literaturę – niewiele dzieł Przybyszewskiego drukowano, z czym wiązał się brak dochodów. W tym okresie obudziły się w twórcy uczucia patriotyczne, czego wyrazem była broszura propagandowa wydana po niemiecku i po polsku w 1916. Po zakończeniu wojny został współpracownikiem poznańskiego czasopisma „Zdrój”. Po wojnie na krótko zamieszkał w Pradze, następnie w Krakowie i w Poznaniu. W latach 1919–1920 mieszkał w Poznaniu, w gmachu Dyrekcji Poczty, gdzie m.in. tłumaczył pruskie dokumenty pocztowe i sporządzał opracowania urzędowe. W latach 1920–1924 mieszkał w Gdańsku, pracując w biurze tłumaczeń Dyrekcji Kolei Państwowych. Zaangażował się w utworzenie polskiego gimnazjum, którego otwarcie w Gdańsku nastąpiło w maju 1922.

Próbował osiąść w Toruniu, Zakopanem, Bydgoszczy – wszędzie bez skutku.

Wreszcie z Warszawy otrzymał propozycję pracy w kancelarii cywilnej prezydenta RP, Stanisława Wojciechowskiego. W listopadzie 1924 zamieszkał na Zamku Królewskim w małym mieszkaniu z pracownią.

Twórczość Przybyszewskiego nie budziła w owym czasie aprobaty – dorabiał odczytami o literaturze (zwłaszcza na temat twórczości Kasprowicza), z którymi

jeździł po Polsce.

Pod koniec życia Przybyszewski nawrócił się na katolicyzm. Na rok przed śmiercią pisemnie zadeklarował: „Oświadczam, że w wierze katolickiej, w której się urodziłem, chcę żyć i umierać. Za wszystkie wykroczenia przeciwko zasadom tej wiary serdecznie żałuję i pragnę wszystko naprawić. Jak najgłębiej i jak najszczerzej Kościołowi katolickiemu oddany Stanisław Przybyszewski. Warszawa, 20. X. 1926”. Z powodu braku pieniędzy w 1927 Przybyszewski powrócił na ojczyste Kujawy, osiadając na zaproszenie Józefa Znanińskiego w dworcu w Jarontach pod Inowrocławiem, w pobliżu miejsca swych narodzin. Zmarł tamże, pochowany został na przykościelnym cmentarzu w Górze. W 1931 wzniesiono Przybyszewskiemu nagrobek z inskrypcją: „Meteor Młodej Polski”.

Źródło: tekst dostępny online: pl.wikipedia.org.

Stanisław Wyspiański, jeden z najwybitniejszych twórców okresu Młodej Polski, całe życie związany był z Krakowem. Poniżej znajduje się lista kilku wybranych miejsc powiązanych z artystą. Wyobraź sobie, że w każdym z nich ma zostać umieszczona tablica upamiętniająca Wyspiańskiego. Zaproponuj do każdej z nich odpowiedni tekst.

Krupnicza 26

W tym domu, należącym do dziadków ze strony matki, urodził się Stanisław Wyspiański; mieszkał w nim do 1873 r.

Kopernika 1

W latach 1880–1883 mieszkał w domu Stankiewiczów (wujostwo Wyspiańskiego) stojącym w tym samym miejscu co późniejszy Dom Turysty PTTK, obecnie również hotel Wyspiański.

Westerplatte 1 (wówczas ul. Kolejowa)

Tu w lipcu 1895 r. Stankiewiczowie zamieszkali w narożnym z ul. Lubicz mieszkaniu na parterze. Obecnie w tym miejscu znajdują się podcienie i schody do podziemnego przejścia. W tym czasie Wyspiański miał pracownię na pobliskich Grzegórkach, gdzie przygotowywał projekt witraża do kościoła Franciszkanów.

Plac Mariacki 9

W lipcu 1898 r. Stanisław wynajął pokój przy zbiegu placu Mariackiego nr 9 i Rynku Głównego nr 4. W 1907 r. dom ten rozebrano, w jego miejscu stoi secesyjna kamienica. Tutaj artysta napisał m.in. *Wese/e*. Mieszkanie to było traktowane jako pracownia, Wyspiański w tym czasie był zameldowany przy ul. Szlak 23, u swojej przyszłej żony Teofili Pytko.

Krowoderska 79

W roku 1901 Stanisław Wyspiański otrzymał nagrodę przyznaną przez Akademię Umiejętności za witraże wawelskie. Dzięki temu mógł wynająć samodzielne siedmiopokojowe mieszkanie na II piętrze kamienicy na rogu al. Słowackiego (stojącej do dziś). Mieszkał tam z rodziną, tam też miał szafirową pracownię, nazywaną tak od koloru ścian. To w niej powstały prace z cyklu widoków na kopiec Kościuszki i obraz *Macierzyństwo*. Według anegdoty na drzwiach wisiła kartka: „Tu mieszka Stanisław Wyspiański i prosi, aby go nie odwiedzać”.

Źródło: tekst dostępny online: pl.wikipedia.org.

Określ, jakie informacje o Jacku Malczewskim, jednym z głównych przedstawicieli młodopolskiego malarstwa, przekazałbyś/przekazałabyś:

- w notce w podręczniku do historii dla uczniów szkoły średniej,
- w notce wprowadzającej do sali muzealnej, w której są eksponowane dzieła malarza,
- podczas wycieczki oprowadzającej po miejscach związanych z osobą Malczewskiego.

Informacje, które warto by było zawrzeć:

Notka w podręczniku do historii dla uczniów szkoły średniej:

Notka wprowadzająca do sali muzealnej:

Opis przewodnika wycieczki:

Informacji poszukaj w różnych dostępnych źródłach:

1. Wikipedia,
2. blog,
3. A. Heydel, *Jacek Malczewski. Człowiek i artysta*, Kraków 1933,
4. ściągą,
5. encyklopedia PWN,

6. S. Krzysztofowicz-Kozakowska, *Jacek Malczewski*, Wrocław 2005,

7. Culture.pl.

Wskaż, które ze źródeł będzie ci najbardziej pomocne podczas wykonywania zadania, i wyjaśnij dlaczego.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Kultura Młodej Polski. Nurty w sztuce przełomu wieków

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXXVI. Kultura i nauka polska w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń:

2) rozpoznaje dorobek kultury polskiej doby pozytywizmu i Młodej Polski;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XXXVI. Kultura i nauka polska w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) charakteryzuje różne nurty w sztuce na przełomie XIX i XX w.;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje cyfrowe.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wymienia argumenty zwolenników i przeciwników Młodej Polski;
- wskazuje przykłady dzieł sztuki i literatury okresu Młodej Polski pozostające pod wpływem idei narodowych;
- przywołuje najważniejszych twórców Młodej Polski i ich dzieła.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „»Czucie i wiara nad nad mędrca szkiełko i oko«. Kultura Młodej Polski”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z treścią e-materiału oraz filmami, a następnie rozwiązanie ćwiczenia 1 z sekcji „Sprawdź się” na podstawie treści sekcji „Przeczytaj”.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel prosi wybraną osobę o przeczytanie wyświetlonego tematu zajęć. Następuje wspólne ustalenie kryteriów sukcesu w postaci pytań, na jakie uczniowie będą szukali odpowiedzi podczas zajęć.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji, m.in. sprawdza, kto wykonał zadane ćwiczenie. Może wyświetlić odpowiedzi uczniów na tablicy interaktywnej. Prosi wybranego ucznia o uzasadnienie swojego rozwiązania.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Jeżeli przygotowanie uczniów do lekcji jest niewystarczające, nauczyciel prosi o indywidualne zapoznanie się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Każdy uczestnik zajęć podczas cichego czytania wynotowuje najważniejsze kwestie poruszone w tekście. Następnie wybrani uczniowie odczytują na głos swoje notatki.

2. Nauczyciel prosi wybrane osoby o przedstawienie najważniejszych założeń kultury epoki Młodej Polski. W razie potrzeby uzupełnia odpowiedź danej osoby.
3. **Praca z multimedium („Film edukacyjny”).** Nauczyciel poleca wybranemu uczniowi, aby przeczytał polecenie 6: „Wyobraź sobie, że jesteś przedstawicielem środowiska warszawskich pozytywistów. Napisz krótką polemikę z założeniami ideowymi twórców Młodej Polski. Odwołaj się do idei wymienionych przez eksperta”. Poleca uczniom, aby podzielili się na czteroosobowe grupy i opracowali w nich odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie się do niej ustosunkowują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia informacje.
4. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Nauczyciel wyświetla na tablicy treść najpierw ćwiczenia 4, a następnie 5 z sekcji „Sprawdź się”. Uczniowie tym razem pracują w parach. Ustalają wspólne stanowisko i wskazują wybraną odpowiedź, używając telefonów lub komputerów. Nauczyciel kontroluje wyniki pracy uczniów, którzy następnie łączą się w grupy czteroosobowe i dyskutując, uzasadniają swój wybór w tym ćwiczeniu.
5. Nauczyciel wyświetla uczestnikom zajęć kolejne ćwiczenie 5. Wraz z uczniami rozwiązuje je na forum klasy.
6. Prowadzący zadaje uczniom pytania: W jaki sposób sytuacja Polski i Polaków pod zaborami wpływała na kulturę Młodej Polski? W jaki sposób elementy narodowowyzwoleńcze przewijały się w dziełach jej twórców? Uczniowie wskazują znane sobie przykłady.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformie nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wybrany uczeń odczytuje cele lekcji, następuje wspólne omówienie: co udało się osiągnąć, do czego warto wrócić, czego nie udało się zrealizować i dlaczego. Później nauczyciel analizuje przebieg lekcji i przeprowadza ewaluację, z której wnioski wykorzysta w przyszłości.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia 6, 7 i 8 z sekcji „Sprawdź się”.
2. (Dla uczniów chętnych) Wykonaj polecenie 3 z sekcji „Film edukacyjny”.

Materiały pomocnicze:

Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000.

A. Hutnikiewicz, *Młoda Polska*, Warszawa 2007.

R.J. Kluszczyński, *Sztuka Młodej Polski*, Kraków 2020.

Wskazówki pomocnicze:

Wykład prof. Chwalby może zostać wykorzystany w lekcjach powtórkowych dotyczących Polski przełomu XIX i XX w. oraz na lekcjach języka polskiego jako uzupełnienie.

Spis ilustracji nieopisanych:

- Ćwiczenie 2 – ilustracja 1: Kościół św. Jakuba Apostoła w Ścinawce Dolnej; Neoromanizm; CC BY-SA 3.0, Jacek Halicki, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 2: Domek ogrodowy w Puławach; Neogotyck; CC BY-SA 3.0, Grzegorz Hałas, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 3: Willa pod Jedlami; CC BY-SA 4.0, Aneta Pawska, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 4: Wnętrze kościoła w Bielsku-Białej; Klasycyzm; CC BY-SA 3.0, Ela Lesiak, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 5: Kamienica w Warszawie przy ul. Senatorskiej 38; licencja edukacyjna, muzeumsecesji.pl.
- Ćwiczenie 2 – ilustracja 6: Belweder, widok od strony dziedzińca; CC BY-SA 3.0, Bartosz Morąg, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 3 – ilustracja 1: *Dzieci w ogrodzie* Władysława Podkowińskiego, 1892; domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 3 – ilustracja 2: *Piaskarze* Aleksandra Gierymskiego, 1887; domena publiczna, Wikimedia Commons.
- Ćwiczenie 3 – ilustracja 3: *Musica sacra* Edwarda Okunia, 1915; domena publiczna, Wikimedia Commons.